

Ergün Atbaşı, N. & Üstün, K. (2022). Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sanata Dair*'inde tercüme üzerine fikirleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 225-256.

DOI: 10.21550/sosbilder.993280
Araştırma Makalesi / Research Article

HALİT ZİYA UŞAKLIĞIL'IN *SANATA DAİR*'İNDE TERCÜME ÜZERİNE FİKİRLERİ

Nurtaç ERGÜN ATBAŞI*
Koray ÜSTÜN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 9 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 23 Eylül / September 2021

ÖZET

Halit Ziya Uşaklıgil, küçük yaşlarında Batı edebiyatlarından Türkçeye edebi eserleri tercüme etmeye başlar ve hayatının sonuna kadar bunu sürdürür. Tercüme hakkında çok sayıda yazı da kaleme alır. Yazılarının toplandığı Sanata Dair'deki tercüme üzerine yazdıkları değerlendirildiğinde onun hem tercümenin nasıl olması gerektiği ile ilgilendiği hem Türkçeye yapılan tercümelemleri değerlendirdiği hem de Türkçede yürütülen tercüme faaliyetlerinin durumuna dair çıkarımlarda bulunduğu görülür. Halit Ziya, tercüme meselesine yer verdiği yazılarında soruları, tespitleri, eleştirileri, takdirleri, önerileriyle eleştirel bir yaklaşıma sahiptir. Dilin, kültürün, edebiyatın gelişiminde kritik bir yere sahip olan tercüme faaliyetleri üzerinde, bir zirve şahsiyet tarafından, dikkatle durulması Türk dilinin ve edebiyatının gelişiminde tercümenin rolüne ışık tutmaktadır. Halit Ziya'nın ömrü boyunca süren çeviri faaliyetleri ile ilgisi sanatını beslediği gibi bu alandaki tecrübesinden hareketle paylaştığı fikirleriyle Türkçedeki çeviri faaliyetleri için bir kazançtır. Aynı zamanda verdiği bilgilerle de Türkiye'deki çeviri tarihine de önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, *Sanata Dair*, modern Türk edebiyatı, Batı edebiyatı, tercüme

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara / TÜRKİYE, nurtac@hacettepe.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara / TÜRKİYE, korayustun@hacettepe.edu.tr

Halit Ziya Uşaklıgil's Ideas about Translation in *Sanata Dair [On Art]*

ABSTRACT

Halit Ziya Uşaklıgil have begun translating into Turkish from various Western languages at a young age, and continued doing so until the end of his life. He has also penned a large number of articles about translation. A reading of Sanata Dair [On Art], a collection of his articles, shows that he was interested in how a translation should be done, evaluated specific translations into Turkish, and made observations about the general state of translations into Turkish. Halit Ziya adopted a critical approach in his articles on the issue of translation, offering questions, insights, criticism, praise, and recommendations. That a giant of Turkish literature paid close attention to translation activity, which is critical for the development of language, culture, and literature, sheds light on the role played by translation in the development of Turkish language and literature. Halit Ziya's lifelong interest in translation nourished his art, and his ideas based on personal experience in the field constitute an important contribution to translations into Turkish. Moreover, he makes an important contribution to the history of translation in Turkey with the information he reports.

Key words: *Halit Ziya Uşaklıgil, Sanata Dair, modern Turkish literature, Western literature, translation*

Giriş

Tercümeleler, farklı dilleri konuşan toplumlar arasında bir iletişim aracıdır ve bu iletişim sayesinde kültürel bilgi aktarımı sağlanır. Böylece tercümeleler aracılığıyla kültürler ve düşünce dünyası arasında önemli bir bağ kurulmuş olmasıyla kurulan bağın sonuçları kültürel bir zenginlik olarak ortaya çıkar. Bu zenginliğin içinde yeni fikirler, yeni sanatsal yaratılar ve yeni üretimler yer almaktadır. Toplumların ve medeniyetlerin gelişmesinde ve varlıklarını sürdürmelerinde diğer medeniyetlerle kurulan bağ ile girilen ilişki ise hayati önem taşımaktadır. Bunu sağlayacak en önemli vasıtalarından biri de tercümelelerdir. “(...) kendi içine kapanmış, başkalarından habersiz ve

kendi kendine doğup büyüyen, devresini tamamlayan medeniyetler yektur. Eski Sümer ve Mısır Yunan'a, Yunan Latin'e ve İslam'a, İslam ve Latin dünyaları Rönesans vasıtasıyla Avrupa medeniyetine ulaşır" (Ülken, 2011: VII). Uygırlıkların geçmişten bugüne süregelen değışimleri ve gelişimlerinde çok önemli bir güce sahip olan tercümeleer Türk kültürünün, dilinin ve edebiyatının gelişiminde de aynı öneme sahiptir.

"Ayrı ayrı medeniyetleri açar gibi görünen büyük uyanışlar, hakikatte, gittikçe genişleyen sürekli tefekkürle birbirine bağlıdır. Bu sürekli tefekkürü temin eden ise bilhassa 'tercüme'dir. Ülkemizde bu fikre ilk önce Tanzimat müteferrikleri dikkat ettiler" (Ülken, 2011: VII). Türk dilinde, edebiyatında ve düşünce hayatında tercümelerin varlığı eski devirlere dayanıyor olsa da on dokuzuncu yüzyılda yaşanan "uyanış" devrinin yeri bu bağlamda çok özeldir. Yenileşme devri Türk edebiyatı özelinde tercüme faaliyetleri üzerine bir değerlendirmede bulunulduğunda akla gelen ilk nokta, bu faaliyetlerin yüzyıllardır devam eden klasik edebiyat geleneğinin dışına çıkma çabalarında birincil olarak rol oynadığıdır. Yeni edebiyatın doğuşunda özellikle Batı edebiyatlarından Türkçeye yapılan tercümeleer mevcut edebi geleneğin kırılmasında rol aldığı gibi yeni edebi türlerin edebiyat alanında kendini göstermesini, edebi dilin sadeleşmesini ve yeni temaların edebiyata girmesini de sağlar. Mevcut geleneğin değışiminde, yeni fikirlerin ve türlerin doğuşu ve gelişmesinde tercümelerin doğrudan etkisi söz konusudur. Tanzimat'tan önce de var olan ve sonra da devam eden Batı'dan tercümelerin içinde özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra devrin yazarları ve şairleri tarafından -ürettikleri telif eserlerin yanında- Türkçeye kazandırılan eserler önemli bir yer tutmaktadır.¹ Bu eserlerin çoğunluğu kaynak dilde birinci derecede eserler kategorisinde yer almasalar ve zirve şahsiyetler tarafından

---

¹ 19. yüzyılda yapılan çeviriler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bay, 2013.

yazılmamış olsalar da Türk edebiyatında edebi türlerin gelişimi için fikir ve duygu dünyasında açtıkları yeni ufuklar için değerlidir.

Tercüme faaliyetlerinin içinde sadece eserlerin tercümeleri değil tercüme faaliyeti üzerine yürütülen fikirler, tartışmalar ve değerlendirmeler de kendini göstermektedir. Edebi tenkit türünün yaygınlık kazandığı Servet-i Fünun devriyle birlikte ve elbette sonrasında kaleme alınan yazılar içinde tercümenin ne olduğuna, tercüme değerlendirmelerine, nasıl tercüme yapılması gerektiğine dair bilgileri tartışan yazılar yazarlar, şairler ve tercümanlar tarafından yazılır.

Bir yandan Batı'dan tercüme yapılarak diğer yandan da tercüme üzerine fikir yazıları kaleme alan sanatçılar arasında, Türk edebiyatına farklı edebi türler ile farklı zaman dilimlerinde katkıda bulunmuş Halit Ziya Uşaklıgil ayrıcalıklı bir yer tutar. İyi bir eğitim alan, Batı'yı çok iyi tanıyan Halit Ziya, gençlik yıllarında İzmir'de başlayan ve verimli geçen edebi hayatını İstanbul'da devam ettirmekle kalmamış, Servet-i Fünun devri ile özellikle roman türünde zirve şahsiyetlerden biri olarak anılmaya başlamıştır. Cumhuriyet devrinde de eser vermeye devam eden Uşaklıgil'in sadece Servet-i Fünun'da değil sonrasında da süren edebi etkinliği göz önünde bulundurulduğunda önemli veriler açığa çıkmaktadır. Halit Ziya'nın kaleme aldığı eserler arasında mensur şiirler, romanlar, hikâyeler, küçük hikâyeler, hatıralar, gezi yazısı, tiyatrolar, teorik eserler, Batı edebiyatından çeviriler, edebiyat tarihleri ve makaleler yer alırken geniş bir zaman dilimine yayılan bu üretim, yazarın eser verdiği türlerin çeşitliliğini de göstermektedir. Türk edebiyatındaki konumu göz önünde bulundurulduğunda, bunun nedenleri arasında çok sayıda unsurun etkili olduğu görülür.² Yazarın çocuk yaşta aldığı eğitim, okuma sevgisi ile büyümesi, hayatını sürdürürken hangi alanda çalışırsa çalışsın

² Ayrıntılı bilgi için bk. Huyugüzel, 2010; Kaplan, 1950; Kerman, 2012.

edebiyatın hayatında daima öncelikli oluşu, hayatının İzmir devresindeki süreli yayın faaliyetleri ile ilk yayınları ve İstanbul'da olgunluğa erişen yazarlığı Halit Ziya'nın bir sanatçı olarak değerini ortaya çıkaran veriler içerir. Halit Ziya'nın eser verdiği türlerin içinde teorik eserleri ile makalelerinin -en az kurgusal eserleri kadar- Türk yazınının gelişim seyrini olumlu yönde etkilediği görülür. Çevresindeki genç nesle de örnek oluşu, fikirlerini onlarla paylaşması ve gençlere desteği bu etkiyi kuvvetlendiren unsurlar arasında sayılabilir.

Halit Ziya “Türk edebiyatındaki tenkid anlayışını birçok noktalarda kusurlu bularak edebiyatımızda yeni bir tenkid görüşü yaratmak isteyen”, Batılı yazarların eserlerini inceleyerek ve tanınmış tenkidçilerin fikirlerinden faydalanan Servet-i Fünuncuların içinde yer alır (Ercilasun, 1998). Servet-i Fünun devrinde ve sonraki devirlerde yazdığı yazılarla dil ve edebiyat üzerine fikirlerini³ açıklayan sanatçı hem yaşadığı devirde hem de kendinden sonraki devirlerde diğer sanatçılar üzerinde etkili olmuştur. Halit Ziya'nın sanat ve edebiyat görüşlerini belirttiği eserleri arasında *Hikâye*, 1896-1901 *Servet-i Fünun* dergisindeki makaleleri, *Mai ve Siyah* romanı, Ruşen Eşref'in 1917'de “Diyorlar ki” adıyla kendisiyle yaptığı mülakat, sanatçının anılarını içeren *Kırk Yıl* ve farklı dergi ve gazetelerde yayımlanmış yazılarının toplandığı *Sanata Dair* başlıklı kitapları vardır. Batı edebiyatını çok iyi tanıyan Halit Ziya'nın *Sanata Dair*'de topladığı yazıların arasında tercüme üzerine yazdıklarını, nazari (teorik) ve tatbiki yazılar olarak tasnif etmek mümkündür.⁴ Halit Ziya farklı yazılarında hem tercüme

---

³ *Servet-i Fünun*'daki eleştiri yazıları için bk. Ercilasun, 1998: 252. Batı edebiyatını çok iyi bilen Halit Ziya'nın dergide yayımlanan yazıları da bunu göstermektedir. Ayrıca bk. Ercilasun, 2013a, 2013b.

⁴ Ercilasun (1998), değişen tenkit anlayışı doğrultusunda bunun ilk örneği olarak *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanan yazıları nazari ve tatbiki tenkit örnekleri olarak sınıflandırır. Tenkit, estetik ve sanat, edebi eser, edebiyat başlıkları altında toplanan teorik konuların içinde edebi türler de yer alır. Tenkidin tatbiki kısmında ise Batı

fikri ve faaliyeti üzerinde durmuş hem de yabancı dillerden Türkçeye yapılan tercümeleri değerlendirmiştir. Tercüme hakkında yazdığı yazıları, öğrenim hayatı ve edebi hayatı boyunca tecrübe ettiği, yakından ilgilendiği tercüme çalışmalarıyla ve dünya edebiyatları üzerine edindiği bilgi birikimiyle ilişkilendirmek ve bu tecrübelerinden ayrı tutmamak gerektiği düşünülmektedir.

1. Halit Ziya'nın Tercüme Faaliyetleri İle İlişkisi

Halit Ziya'nın tercüme üzerine fikirleri yaşadığı ve yazılarını yayımladığı dönemde oldukça etkilidir; çünkü Batı edebiyatını yakından tanıyan ve Türkçeye hem edebi hem de fennî eserler tercüme eden, tecrübeli bir yazardır. Halit Ziya'nın tercüme ile ilişkisiyle ilk gençlik yıllarına dayanmaktadır. İzmir Rüştüyesi'ne devam ettiği yıllarda iyi bir yabancı dil bilgisine sahip olması için dedesi tarafından desteklenerek özel bir öğretmenden ders alır. Türkçe, Farsça, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rumca bilen avukat Auguste de Jaba ve Ermeni kâtabi Antuan'dan Fransızca öğrenir. Dil öğreniminin bir parçası olarak tamamladığı ilk tercümesi Ponson du Terrail'in *Les nuts de la Maison Dorée* eseridir. Halit Ziya, Ermeni Katolik rahiplerinin açtığı Mechitariste adlı okula giderek yabancı dil ağırlıklı eğitimine burada devam eder. Jaba'nın yönlendirmesiyle -ve okuldaki derslerin ve öğretmenlerin de katkısıyla- merakla tanımaya çalıştığı Batı edebiyatından eser tercümesi denemelerinden vazgeçmez. Yabancı dil bilgisini pekiştirmek için başladığı tercüme sanatçının önünde başka bir ufuk açar. Bu süreçte yabancı dil bilgisi geliştikçe Batı edebiyatından eserleri orijinal dillerinden okur ve Batı edebiyatını daha yakından tanımaya başlar. Eugène Sue, Paul Féval, Alexandre Dumas tanıdığı ilk yazarlar arasındadır. Başlangıçta Jaba'nın yönlendirmesiyle başlayan tercüme faaliyetini bir süre sonra kendisi devam ettirir; çünkü

---

edebiyatında ve Türk edebiyatında üretilmiş edebi metinler üzerine eleştirel yazılar yer alır.

zevkle okuduğu eserlerin yaşadığı topraklarda kalabalık kitleler tarafından tanınmasını arzu eder, bunun için çabalar. Sadece roman çevirileri ile değil farklı türlerde de çevirileri ile varlık gösterir. Fennî içerikli ilk tercüme, 1883'ten itibaren *Hazine-i Evrak* ve *Nevruz* dergilerinde; ilk edebi tercümesi ise yine 1883'te *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanır. Bu tarihten sonra *Nevruz*, *Hizmet*, *Mektep*, *Servet-i Fünun* gibi süreli yayınlarda şiirler ve çoğunlukla da hikâyeler tercüme etmiştir (Huyugüzel, 2010: 130-131). İzmir devresinden başlamak üzere ömrü boyunca tercüme ettiği eserlerle tercüme faaliyetlerinde savunduğu fikri uygulama yolunu seçmiştir. Metnin aslına, üslubuna, noktalamasına sadık kalarak metinleri tercüme etme fikrine uygun eserler tercüme etmenin yanında on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında eser vermiş çok sayıda yazarı ve onların eserlerini tanıtmak, bu tanıtlarla hikâye türünün çeşitliliğini göstermek isteği yer almaktadır (Huyugüzel, 2010: 24).

Halit Ziya, sadece eser tercüme ile yetinmez tercümesini yaptığı kaynak dilin edebiyatı hakkında da bilgilendirici yazılar yazar. İlk tecrübesi *Garptan Şarka Seyyale-i Edebiye: Fransız Edebiyatının Numune ve Tarihi* adlı yarım kalmış eserdir. Bunun ardından İzmir devresinde *Hizmet* gazetesinde yayımladığı Finlandiya, İbrani, İsveç, Rus ve Sanskrit edebiyatına dair edebiyat tarihi yazıları gelir.⁵ Servet-i Fünun ve Meşrutiyet devirlerinde de dünya edebiyatlarından zirve şahsiyetler üzerine yazılarını yayımlamaya devam eder. II. Meşrutiyet devrinde Darülfünun'da verdiği edebiyat tarihi derslerinin notları öğrencileri tarafından derlenerek 1913-1915 yılları arasında basılır. Bunlar Alman, Yunan, Latin, İspanyol, Fransız edebiyatları tarihidir. Halit Ziya Cumhuriyet devrinde de kaleme aldığı yazılar arasında dünya

---

⁵ Bunların içinde Rus edebiyatından tercüme ve Rus edebiyatı ile ilgili yazıları hakkında bir değerlendirme için bk. Gariper, 2006.

edebiyatlarının tarihine, yazarlarına dair bilgiler içeren yazılarını yazmayı sürdürür (Huyugüzel, 2010: 123-129).

Halit Ziya'nın *Kırk Yıl*'da toplanan anılarında tercüme faaliyetlerine dair çok sayıda anısı mevcuttur. *Kırk Yıl*'daki anıları yaşadığı devrideki tercüme faaliyetlerine dair verdiği bilgilerin yanında kendi yazarlık serüveninin de tercüme ile nasıl iç içe geçtiğini, yazarlığını tercüme ile nasıl beslediğini yani tercüme ile ilişkisini gösterir. Tercümenin hayatındaki yerini anılarında anlatmasının yanında ürettiği kurgusal metinde de bu konuda hassas davranarak tercüme üzerine fikirlerine yer verir. *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in tercüme ile uğraşması, tercüme hakkındaki fikirleri yazarın tercüme üzerine fikirleri ve deneyimleri ile örtüşmektedir.⁶

Halit Ziya'nın Türkçeye eser tercüme etmesi ve tercüme üzerine düşünmesi kendi yazarlık serüveni için de önem taşımaktadır. Dil, üslup, biçim gibi unsurlara daima büyük bir hassasiyetle bakan sanatçının Batı'yı okuması ve tercüme üzerinde durması, onun edebiyata yaklaşımına, ürettiği metinler aracılığıyla yakaladığı başarıya dikkatleri çekmektedir. Sanatçının sadece edebi metin üretmemesi; sanat dallarına, estetiğe dair pek çok farklı mesele üzerinde fikir yürütmesi sonucunda oluşan çok yönlü bakış açısının içinde tercüme meselesi de ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır.

Eser vermeye başladığı ilk yıllarda tercüme ile yakın bir ilişki içinde olan ve tercümeyle hayatından asla çıkarmayan Halit Ziya'nın, yazılarında -özellikle de sanatının olgunluk dönemine ulaştıktan sonra- tercüme, tercüme faaliyetleri, kendi tercüme denemeleri hakkında fikirlerini daima açıkladığı görülür. *Sanata Dair*'de toplanan fikir yazılarının içinde tercümeyle ilgili olanlar çoğunlukla ilk iki kitapta yer almaktadır. Buna ek olarak *Sanata Dair*'in dördüncü cildindeki Batı

---

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Kerman, 1985.

edebiyatından yazar ve şairler üzerine yazdığı yazılarında da kimi zaman tercüme meselesine değinir. Halit Ziya'nın tercüme ile ilgili fikirleri bu yazılarda, odak noktasını tercümenin oluşturduğu yazılarla paralellik göstermektedir.

Tercüme konusunda fikirlerini dile getirirken zaman zaman kendisinin tercümelemleri iyi olduğu ya da kendisi bu konuda en mükemmel örnek olduğu için değil sadece meselenin kendisi ile ilgilenmek arzusunun duyduğundan bu fikirlerini yazdığını açıklamayı uygun görür.

Halit Ziya'nın *Sanata Dair*'deki yazılarına dayanarak tercüme faaliyeti hakkında açıkladığı fikirlerini tercüme hakkında ileri sürdüğü genel bilgiler, Türkçede tercüme faaliyetlerine bakışı ve tercüme eserler hakkında yorumları olmak üzere üç başlık altında değerlendirmek mümkündür.

2. Tercüme Hakkında İleri Sürdüğü Genel Bilgiler

Halit Ziya çevirmenlik tecrübesinin yanında edebiyat, dil ve sanat konularında duyarlılık gösteren bir sanatçı olarak da tercümenin ne olduğu, tercüme yaparken nasıl bir yol izlenmesi gerektiği, tercümenin önemi ve faydaları gibi daha çoğaltılabilecek belli başlı temel meseleler üzerinde dikkatle durur. Üzerinde durduğu ve okuyucuyla paylaştığı temel bilgiler tercüme ile alakalı, tercümenin anlamını, işlevini, yöntemini irdeleyen ve bir sonuca ulaşmaya çalışma çabasının ürünüdür. Sanatçı farklı yazılarında, tercüme hakkında genel geçer bilgileri, bir çevirmen olarak kendi kabullerini okurla paylaşır. Tercümelemler hakkında yazmasının, düşüncelerini paylaşmasının sebebini de “resmi ve edebi hayatımda tercüme işleriyle pek uzun bir devre geçirdiğimden ve halen memleketimin irfanı namına tercümeyle büyük bir ehemmiyet vererek bu sahada kalem ve lisan erbabının ciddi mesai sahasına geçmelerini pek ziyade özlediğimden buna dair mütalaalarımı söylemek ihtiyacını duyuyorum” (s. 48) diyerek açıklar.

“Yabancı dilden naklolunacak eseri hiçbir değişikliğe uğratmadan, bütün tertibat ve teşkilatıyla hatta üslubuna mahsus vasıflarla, hususiyetlerle Türkçeye çevirmekten ibaret” (s. 509) olarak tanımladığı tercüme kelimesinin telaffuzu ve yazımında bir karmaşa olduğundan bahseden Halit Ziya, çocukluğundan itibaren alıştığı “terceme” kelimesini kullanmayı tercih ettiğini belirterek tercüme yazıcılık dünyasının en zor işlerinden biri olarak gördüğünü ve bunun sadece kendisi için geçerli olmadığını tercüme ile uğraşan herkes için geçerli olduğunu söyler.

“İş sahasında olsun, ilim ve fen, hele edebiyat sahasında olsun terceme işinin zorluklarına bununla iştigal eden erbabi pek iyi vakıftırlar. Ve onun içindir ki ne zaman her türlü sıhhat ve mutabakat kayıtlarına tâbi bir terceme lüzumu karşısında bulunurlarsa irkilirler ve ekseriyet üzere sendelerler. Ben kendi hesabıma bir sayfa tercemeye mukabil kendi karihamdan on sayfa çıkarmaya çok daha kolay nazarıyla bakarım.” (s. 47).

Halit Ziya yazılarında, tercümenin temelinde yer alan en önemli şartın çeviri yapılacak iki dile de hâkim olmaktan ve çevrilen metnin çevrildiği dile sadık olmasından ibaret olduğunu belirtir. Bunun yanında değindiği bir diğer nokta, tercümede aslına sadık kalmanın aynen ve harfiyen bir tercüme anlamına gelmediğidir. Halit Ziya bilimsel eserlerin tercümesini böyle bir duruma örnek olarak gösterir. Bilimsel eserlerin tercümesinde olması gereken sadakat kelimelerle ya da üslupla değil konu ile alakalıdır. Çevirmenin çevireceği eserin konusuna hâkim olması, o alana hâkim olması gerekliliğinin de önemini vurgular. Fakat burada da bir istisnanın söz konusu olduğuna değinir. Çevrilen bilimsel eser edebi yönden de bir kıymete sahipse o zaman elbette edebi eserlerin tercümesinde dikkat edilmesi gereken şartlara uygun olarak çevirinin yapılması gerekir. Bahsettiği konuyu örneklerle açıklar:

“Mesela Buffon'dan yahut Bernardin de St. Pierre'den tabiiyata dair tercüme edilecek sayfalar herhangi bir tabiiyata dair eser tercümesiyle kıyas kabul etmez. Bu ikincisinde gözetilecek gaye, mevzunun sadıkane

çevrilmesinden ibaretken fennî kıymetini bu zamana kadar muhafaza edememiş fakat edebî kıymetine bir noksan gelmemiş olan birincileri tercüme ederken yalnız esasa değil, onun kıymet-i edebiyesini de tamamıyla çevrilen lisanda temine muvaffak olmak icap eder.” (s. 49)

Halit Ziya, -her bir eserin tercümesinde şart olmasa da- tercüme edilen esere sadık kalınmasının bir yolu olan “aynen ve harfiyen tercümenin” ne demek olduğu üzerinde durur. Edebi yönden kuvvetli olan eserlerde yazarın fikirlerinin, şahsi yorumlarının yanında kendine özgü bir üsluba da sahip olduğuna işaret eden Halit Ziya, “şu halde bir tercüme tamamıyla sadık sayılabilmek için eser Türkçeye çevrilirken her neviden hususiyetini, üsluba ait hususiyeti de dâhil olarak, beraber getirmelidir” (s. 60) der. Bu durumda tercüme edilen eserin üslubu ön planda yer alır. Eser başka bir dile tercüme edilmiş olsa bile, tercüme edildiği dilde de kendine has özelliklerini, üslubunu koruyabilmelidir. Türkçenin nahvinin buna müsait olduğuna inanan Halit Ziya, bunda başarılı olabilmek için “tercümenin lüzum gösterdiği esas şartlardan başka, mütercimın metni fıkra fıkra alması, her fıkranın eczasının tenazurunu muhafaza etmesi, velhasıl her uzvun yerini en münasip mukabil noktada tespit ederek hatta tenkit tafsilatına kadar aslına mutabık kalması kabilinden büyük bir sabır sermayesine malikiyeti lazımdır” (s. 61) sözleriyle bir yol çizer. Böylece okur kendi diline tercüme edilmiş bir eserin üslup özelliklerine vakıf olur ve yazarları üsluplarından tanıyabilir. Halit Ziya'ya göre aynen ve harfiyen tercümedeki mükemmeliyet bu şekilde sağlanır.

Her eserde olmasa da bazı eserlerde yazarı tarafından yakalanmaya çalışılan kusursuzluk, eserin tercümesinde büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalınmasına sebep olur. Bu durumda tercümesi yapılacak eserin yazıldığı kaynak dilde, yazarının üslubunu ve dil hassasiyetini yakalayabilmek sadece çeviri yapacak kişinin vazifesi olarak görülmemelidir. Halit Ziya, eseri çevirisinden okuyacak olan okurun da üzerine düşen sorumluluktan bahseder: “Biri aslının güzelliğine yetişmeye çalışırken öteki bir çevirme ameliyesinde, aynıyla

yüzü tersine döndürülen bir kumaş gibi, neler kaybedilmiş olmasını düşünerek ziyanları hayalinde tazmin etmelidir” (s. 67).

Halit Ziya'nın tercüme meselesinde özellikle değindiği noktalardan biri de manzum eserler çevrilmeli mi çevrilmemeli mi; çevrilecekse nasıl bir yol izlenmeli sorularına hangi yanıtların verilebileceğidir. Halit Ziya, manzum bir eserin çevirisinin mutlaka yapılması gerektiğine inanırken dünyada da her dilden farklı farklı dillere manzum eser çevirilerinin daima yapılmış olduğunu ve yapılan tek bir çeviri ile yetinilmeyerek -her defasında daha iyi bir anlama ulaşmak üzere- aynı eserin birden fazla kez çevrilmiş olduğu gerçeğini hatırlatır. Gösterilen çabanın amacı, metnin güzelliğine biraz daha fazla yaklaşmayı ummak olsa da Halit Ziya “yalnız manzum eserler için değil, mensur eserler için de bir çevirmede asla ait güzelliklerin bulunabileceğine inanılmamalıdır” der (s. 73). Bu güzelliği yakalamak uğruna manzum eserleri yine manzum olarak çevirmeyi seçenlerin doğru bir yolda olduklarını düşünmez. Ona göre “büyük küçük manzum bir eseri alıp başka bir dile gene manzum çevirmek demek metnin esasını alarak, belki mümkün oldukça asla yaklaşarak, onu yeniden yazmak demektir; böylelikle vücuda gelecek eser onu yaratan şairin olmaktan ziyade onu taklit eden kalemindedir” (s. 73). Halit Ziya, manzum eserin bir başka dile yine manzum olarak çevrilmeye çalışılması çeviriden beklenen sadakati ister istemez azaltacağı için manzum bir eserin en iyi çevirisinin mensur olarak yapılması gerektiği sonucuna varır.

Uşaklıgil'e göre manzum eserlerin çevirisinde sadece çevirmene sorumluluk düşmez, okurun da bir çaba içinde olması gerekir. Halit Fahri'nin Dante'den, Yaşar Nabi'nin Homeros'tan çevirileri gibi daha önce de dünya klasiklerinden manzum parça çevirilerinin yapılmış olduğunu fakat bunlara okurların yaklaşımının asıl değerlerini belirlediğini belirtir: “Bunları okuyanlar okudukları Türkçe metnin üzerine o dâhi şairlerin dillerinden, sanatlarından, nazımlarından

haşmetleri, ziynetleri kendi hayallerinde bulup da bir yandan okurken bir yandan da bir levha üzerine bol bol ışık akıtan bir fener tutumamışlarsa o abidelerden pek fena bir duygu ile ayrılmışlardır” (s. 74). Halit Ziya'ya göre çeviriler hangi dilden ve hangi şekilde yapılırsa yapılsın okurun bilinçli çabası ile daha anlamlı bir hâl alacaktır.

Çeviri faaliyetlerinin artmasının yanında süreli yayınlarda tefrika usulü ile yayımlanan çevirilerin kitap olarak da basılmasını temenni eden Halit Ziya'nın bir de eser çevirilerinde nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili temennileri vardır. Bunlardan biri geçmişte büyük faydalar sağlamış olmasına rağmen artık uyarlama ya da özet çevirilerden vazgeçilmesi gerekliliği diğeri ise kişi adlarının Türkçeye çevrilmesinin gereksizliğidir: “Artık tatbik yahut hülâsaten çevirme hatta aşırma tarikiyle her gün görülen yazılardan vazgeçilmesi ve bunların yerine seçme eserlerin bulunup tercüme edilmesidir. Hele doğrudan doğruya Fransızcadan tercüme bir hikâyede aslındaki eşas isimlerinin Türk adlarına çevrilerek nakledilmesine niçin lüzum görüldüğünü anlayamıyorum” (s. 144). Halit Ziya, Türk yazarlarının içinde Ahmet Vefik Paşa, İbnürrefik Ahmet Nuri gibi çok sayıda ismin uyarlama konusunda çok başarılı olduklarını kabul etmesine rağmen yabancı dillerden çeviri yapmak yerine uyarlamanın tercih edilmesini sakıncalı bulur.⁷ Hatta uyarlamaya karşı olmasına rağmen kendisinin de Cenap Şahabettin'in ısrarıyla *Firuzan* ve *Fare* adlarıyla Türkçeye iki uyarlama kazandırırken duyduğu hassasiyeti uyarlama yöntemini anlatırken görmek mümkündür. Aleksandre Dumas Fils'den *Francillon*'u ve Edouard Pailleron'dan *La Souris*'yi Türkçeye uyarlarken Türklüğe uymayan kısımları değiştirdiğini fakat bunun dışında geri kalan kısmı “noktası noktasına, kelimesi kelimesine tam bir sadakatle” çevirdiğini söyler. Halit Ziya, “Kendi kendime, ‘Değişen

---

⁷ 1860-1923 arası Türk tiyatrosunda uyarlama tartışmaları ve uyarlama eserler hakkında değerlendirmede bulunan çalışmaya ayrıntılı bilgi için bk. Bulut, 2017.

yerlerde müelliflere karşı yapılan ihaneti hiç olmazsa tercüme edilen yerlerde telafi edeyim.' diyordum.” (s. 510) cümleleri ile uyarlama konusunda büyük bir hassasiyete ve kesin kabullere sahip olduğunu gösterir.

Halit Ziya'nın tercüme ve uyarlama ilişkisini irdelemesinin temelinde, hangisinin tercih edilmesinin toplum için daha faydalı olacağı sorusu yatmaktadır. Tercümenin tanımını, inceliklerini anlattığı gibi uyarlama için de aynısını yapar. Bir uyarlama nasıl yapılır sorusunun yanıtını içeren belli başlı aşamaları sıralayarak öncelikle uyarlamayı tanıtır.

“Bu, ya Fransızların yaptıkları gibi mesela Shakespeare için, kendi zevklerine uymayacak yerleri tâdil, fazla addettikleri uzunlukları taksir suretinde olur yahut geniş bir mikyasta vukua gelir. Bu ikinci surette eseri çeviren muharrir, onun esasını hatta muhaverelerin cereyan tarzını, vakaların teselsülünü, yani tabir caizse, teşekkül cihazını alır ve yeniden eşhasa mahalli ve milli isimler, kıyafetler, tavırlar ve sözler vererek eseri müellifinin bile tanıyamayacağı istihalelerden geçirerek kendisine göre büsbütün başka bir kılığa koyar. Artık bu şartlar içinde vücuda gelen eser aslından ayrı bir şeydir ve asıl müellifinden ziyade tatbik edene aittir.” (s. 509)

Çoğunlukla sahnede gösterilecek oyunlar için söz konusu edilen uyarlama etkinliğinin şiir ve hikâye türleri için de konuşulabileceğine de dikkati çeken Halit Ziya uyarlamayı, bir eseri aslına ait güzelliklerden, anlamından soyutlayarak başka bir şekle dönüştürmek olarak görür ve bu etkinliği sakıncalı bulur. Ona göre, tahrip olmuş şekilleri ile uyarlama metinler iyi bir örnek olmaktan çok uzaktır. Halit Ziya, uyarlama yoluyla anlamı, biçimi, üslubu değişen ve başka bir yapıta dönüşen eserin bu dönüşümünü, yazarına ihanet olarak değerlendirir; uyarlama yöntemi ile ulaşılmak istenen iyi örneklerden de uzak düşüldüğü gerçeğini sık sık tekrarlar. Sanatçı, sahnede gösterilecek eserler için de uyarlama değil tercüme yolunun seçilmesi gerektiğini savunur ve “bu sayededir ki bir yandan halkın irfanına, sanat

zevkine hizmet edilmiş olur bir yandan da telif teşebbüsünde bulunacak olanlara müfid örnekler gösterilir” (s. 514) diyerek tercüme yönteminin seçilmesi ile nasıl bir kazanç elde edileceğine işaret eder.

Yabancı dillerden eserleri Türkçeye uyarlamak yerine tercüme etmenin daha isabetli bir karar olduğuna inanan Halit Ziya bu kararı uygulamak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair de “Tercüme? Evet, bu gayet musip fakat nasıl? Ve ne lisanla? Ne yolda eserler, nerelerden ve kimlerden?” (s. 519) sorularının yanıtlarına ihtiyaç duyulduğunu belirtir ve bu sorulara kendisinin verdiği yanıtları okurla paylaşır. Bir tercümenin aslına sadakatle yapılması gerektiğini tekrar vurguladıktan hemen sonra tercümede kullanılacak dil meselesine eğilir. Tercüme edilen eserin dili nasılsa, Türkçede de ona yakın bir dilin yakalanması gerektiğini ileri sürer. Sahneye konacak eserlerin çevirisinde dilin önemli bir vazifesi olduğuna inanır. Tercümelerde - halkın seviyesine inerek- halkın anlayacağı bir dili değil de halkı yetiştirecek, duygularını ve fikirlerini geliştirecek bir dilin kullanılması gerektiğini savunur.

3. Türkçede Tercüme Faaliyetlerine Bakışı

Halit Ziya, bir dilden başka bir dile tercüme yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiğine odaklandığı gibi tercüme faaliyetlerinin Türkiye'deki konumunu da sık sık yazılarında işler. O, ülkedeki tercüme faaliyetleri konusunda tespitlerde ve eleştirilerde bulunduğu gibi kimi zaman öneriler de getirir. Tercüme konusuna bütüncül bakışı ile hem daha geniş bir devir aralığını göz önünde bulundurarak hem de tek bir alandan ziyade birbirinden farklı alanlardaki tercümeler üzerinden durum tespitinde bulunur.

“İrfan hayatında tercemeye en ziyade muhtaç olan milletlerin başında bulunmamıza rağmen bu ihtiyacı temin hususunda en geri kalan da biziz. Gariptir ki bir vakitler Arapçadan, Farsçadan yığın yığın tercemeler yapılır ve bunlar okuyucular tarafından kapışılırken fikirlerin istikamet veçhesi değiştikten ve Garp lisanlarına vakıf kalem

erbabının sayısı daha çoğaldıktan sonra tercemede rehavet başlamış ve okuyucularda da gündün güne rağbet azalmıştır.” (s. 45)

Hilmi Ziya Ülken, Türklerin çeviri faaliyetlerini incelediği *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* kitabında yüzlerin Batı medeniyetine döndüğü, yenileşmenin çok hızlı bir şekilde yaşandığı on dokuzuncu yüzyılda sanılanın aksine Batı'dan çok az sayıda eserin tercüme edilmiş olduğunu yazar. Halit Ziya da tercüme konusunda deneyimli bir yazar olarak kendi gözlemini dile getirir. Tespitte bulunmakla kalmaz sebeplerini de irdeler. Bu durumu öncelikle tercüme işinin, telif eser vermekten daha zor bir iş olmasına bağlar. Türkçeye kolaylıkla tercüme edilen edebi ve fikri yönden zayıf olan eserlerin dışında kalan “yüksek bir kıymet ve ehemmiyette bir eserin Türkçeye” tercümesi sırasında yaşanan yetersizliklere ve başarısızlıklara dikkati çeker. Ders kitapları da dâhil olmak üzere “ilmin, fennin her şubesinde hele edebiyat zemininde” tercüme işinin ihmal edildiğini, tercümenin çok ihtiyaç duyulan bir mesele olduğunun unutulduğunu iddia eder. Burada Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından yürütülen tercüme faaliyetlerini bu eleştirisinin dışında tutar. Üstelik Türkçede tercüme işinin hangi seviyede olduğunun anlaşılması için “Bulgarlara ve Yunanlılara bakmaya lüzum görmeden kendi fakir kütüphanemize göz gezdirmenin” yeterli olacağını belirtir. Tespitlerini sıralarken edebiyat sahasında tercüme faaliyetlerinin azlığını da özellikle vurgular. Bir zamanlar Maarif Vekâletinin Batı'dan çok sayıda eseri tercüme etme düşüncesinde olduğunu fakat bunların sonuçsuz kaldığını ve tercüme işinde fark ettiği aksaklığı “şunun bunun ferdi gayret ve teşebbüsüyle kısmen olsun vücuda getirilmek mümkün iken, gözlerimi kapayarak bu vadide ne yapıldığını arıyorum ve tatmin edecek hiç, hiçbir şeyler bulamıyorum” (s. 46) cümlesiyle dile getirir. Halit Ziya'nın bu konuda fikirlerinin sabit kalmadığı, zamanla değiştiği ve farklı yazılarda Maarif Vekâleti'nin çeviri faaliyetlerinde gösterdiği çabaları takdir ettiği, önemseydiği görülür. Fakat bu kurumsal çabanın şahsi teşebbüslerle de mutlaka desteklenmesi gerektiği görüşünden hiç vazgeçmez. Nurullah

Ataç'ın babası Ata Bey'in *Hammer Tarihi*'ni ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Oğlumun Kütüphanesi* adı altında çok sayıda tercüme yayımlamasını bu bağlamda önemli çalışmalar olarak sayar. Edebi eser tercümesinin dışında diğer alanlarda da tercümelerin artmasını “Her şeyden evvel kaydetmeye lüzum görüyorum ki fennî, ilmî, felsefî, tarihî olsun teliften ziyade tercüme tarafını iltizam ediyorum. Bugün artık terim meselesi de halledilmiş demek olduğundan tercüme hususunda en büyük müşkül ortadan kalkmış demektir. Hatta iddia edilebilir ki bu neviden eserlerin tercümesinde asıl matlup olan aslına sadakat temin edilince bir edebî eser tercümesi için sarf edilecek emeğe nispetle iş çok daha kolay olacaktır” (s. 454) cümleleriyle desteklediğini ifade eder.

Halit Ziya, Türkçede eser tercümesinin zorluğuna işaret edenlere karşılık böyle bir zorluğun olmadığını anlatmak ister. Türkçe tercümelere bulunan hataların ya da sorunların sebebi olarak Türkçenin gösterilmesini hatalı bulur. Çevrilecek kelimenin Türkçede tam bir karşılığı yoksa da bunun çaresizlik göstergesi olmadığını söyler, kelimenin karşılığı olmadığına birden fazla kelime ile açıklayıcı bir ifade kullanılmasının tercümenin kötü olduğu manasına gelmeyeceğini belirtir. Türkçenin nahvinin Arapça ve Farsçanın nahvinden farklı olduğunu savunur. On beşinci yüzyılda yazılmış metinlerden başlayarak on dokuzuncu yüzyılda yazılmış metinlere gelene değin Türkçenin geçirdiği değişimi örnek gösterir: “Bütün bu tahavvüller Türkçe nahvinin her nevi kalıba girebilecek bir yumuşaklığa malik olduğuna, inkârı mümkün olmayan, burhanlardır” (s. 57). Halit Ziya, Türkçenin zaman içinde kıvraklık kazanmasıyla kendi yaşadığı devirde eserler veren Yunus Nadi, Peyami Safa ve Sadri Ertem gibi yazarların hikâyelerinin rahatlıkla yabancı dillere tercüme edilebileceği gibi yabancı dillerden de Türkçeye tercümenin yine rahatlıkla yapılabileceğini savunur. Böylece ne Türkçeye ne de Türkçeden yabancı dile eser tercümesi konusunda herhangi bir sorunla

karşılaşmanın mümkün olamayacağı ve Türkçenin de tercüme için çok uygun bir dil olduğu fikirlerini savunmuş olur.

Roman çevirisi söz konusu olduğunda Türkçede iyi roman çevirilerini anmaktan geri durmaz. Çocukluk yıllarında okuduğu *Manon Lescaut*, Alphonse Karr'ın *Ihlamur Altı*, Ahmet Mithat Efendi'nin Octave Feuillet'den, Aleksandre Dumas Fils'den yaptığı tercüme, Andre Theuriet, Paul Bourget, Roland Dorgeles gibi Fransız yazarlar gibi daha pek çok yazarın romanlarını çeviren Ahmet İhsan'ın tercüme Halit Ziya'nın tercüme romanlar içinde önem atfettikleridir. Türkçeye yapılan tüm çevirileri sıralamasa da bazılarının adını anarak bu alandaki birikime dair düşüncelerini belirtmiş olur. Bu tercüme aynen ya da harfiyen değil mealen tercüme olduğunu yazar; fakat bunu bir eleştiri olarak yöneltmediğini çevirmenlerin tercihlerine ve başardıkları işe saygı duyulması gerektiğini de sözlerine ekler. Çünkü bu çevirileri de önemli bir hizmet olarak görür. Türkçede aynen ve harfiyen tercümenin ilk örneğini Şemsettin Sami'nin Victor Hugo'dan *Sefiller* tercümesi ile verdiğini, ardından da İsmail Müştak'ın Emile Zola'dan *Assommoir*, Hüseyin Cahit'in Anatole France'tan *Allahlar Susamışlardı*, Yaşar Nabi'nin Balzac'tan *Miralay Chabert* tercüme yanarda *Ulus*'ta Nasuhi Baydar'ın tefrikalarını örnek olarak sıralar.

Halit Ziya tercüme konusunda fikirlerini açıklarken çok yapıcı ve ilerleme fikrine sıkı sıkıya bağlı bir tavra sahiptir. Batı'nın gelişmişliği karşısında yapılacak hareketin -hangi alanda olursa olsun- üretilmiş olan en iyiyi örnek alarak kendine katmak olacağını vurgulayan sanatçı bu durumun edebiyat için de roman için de geçerli olduğunu vurgular.

“Her şeyde olduğu gibi edebiyatta ve edebiyatın bu çıkırında da gene kendi kendimize emeklemekte devam etmekle beraber, bir yandan bize örnek olsun bir yandan da halkın bu neviden eserler okuyucularında zevk tekâmülüne hizmet edilmiş olsun diye Garp'ın binlerce romanları

arasında yaşayan ve yaşamaya namzet olan romanlarını Türkçeye çevirmeliyiz.” (s. 63)

Batı'nın yaşayan ve yaşamaya aday romanlarının tercüme edilmesi gerekliliği Türk romanının gelişimine katkı sağlaması, telif romanlara örnek oluşturacak olması fikrine dayanmaktadır. Halit Ziya, Türkçeye eser tercüme konusunda önemli teşebbüslerin, tecrübelerin varlığı söz konusu olsa da yapılanları yeterli bulmaz. Yarım ve kötü yapılan tercüme faydadan çok zarar vereceğine inanan sanatçı, bu durumu kimi zaman gazete sayfalarında Batı'nın kıymetli edebi eserlerinin özetlenmek ve uyarlanmak suretiyle tahribata uğradığını anlatarak örneklendirir. Elinin altında bulunan tercüme eserlerin ve eserlerin mütercimlerinin kimi zaman sadece adını anarak kimi zaman eserleri tanıtarak yazılarında ufak boyutta listeler oluşturacak isimleri de paylaştığı görülür. Haydar Rıfat, Samizade Süreyya, İsmail Hakkı Alişan, Peyami Safa, Mehmet Enis, Mehmet Fuat, İbrahim Hoyi çevirdikleri eserlerle birlikte adları anılan mütercimlerdir. Halit Ziya'nın tercüme bahsettiği yazılarında ayrıntılı bir yorum olsun olmasın, her bir mütercim adı mutlaka çevirdiği yazar ve eser ile verilmiştir. Vakıf Matbaası'nda “Dün ve Yarın” başlıklı çeviri dizisi içinde Haydar Rıfat Alphonse Daudet'den *Sapho*'yu, Balzac'dan *Goriot Baba*'yı, Lenin'den birkaç kitabı, Dostoyevski'den *Cinayet ve Ceza*'yı; Peyami Safa Mauriac'dan *Engerek Düğümü*'nü, Pierre Loti'den *İsfahan'a Doğru*'yu; Samizade Süreyya Turgenyev'den *İlkbahar Selleri*'ni çevirmiş olmalarıyla başarılı örnekler olarak sıralanır. Hilmi Kitaphanesi'nin yayımladığı hikâye serisi içinde ise Samizade Süreyya'nın Turgenyev'den *Düello* ile *Yahudi Hikâyeleri*'ni, Çehov'dan *Hayat Yolcu*'sını, Puşkin'den *Kar Fırtınası*'nı, Mehmet Enis'in Byron'dan *Sardanapal*'i çevirdiği bilgisini yine başarılı bulduğu için paylaşır. Halit Ziya adını andığı çevirileri, “Önümde bir küme kitap var, küçük küçük şeyler ama delaleti itibarıyla büyük bir ehemmiyette... Hemen hepsi Türkçeye çevrilmiş olmak zahmetine değer, hepsi Türk gençlerinin sanat görgüsünde yeni yeni ufuklar

açmaya yarayacak olan şeyler” (s. 140) olarak nitelendirir. Böylelikle çevirileri yapılan eserlerin edebi yönden kıymetlerine de değinmiş olur. Halit Ziya diğer taraftan mütercimlerin başarısına dair de cümleler kurar: “Edebiyat meraklılarına Rus edebiyatının bu yüksek örneklerini pek güzel bir Türkçe ile armağan etmiş olan Samizade Süreyya’yı tebrik etmek kifayet etmez, kendisinden bu yolda hizmetlere devam etmesini dilemek de lazımdır” (s. 141). Adını andığı çoğu mütercimin işini benzeri ifadelerle öven ve tercümelerine devam etmelerini teşvik eden Halit Ziya’nın, Türkçedeki -özellikle edebi eser değerlendirmeleriyle- tercüme faaliyetlerine sunduğu katkı önemlidir.

Halit Ziya’nın edebi eser çevirilerini çok önemsemesinin ve desteklemesinin yanında Türkiye’deki tercüme faaliyetlerinin tamamını göz önünde bulundurduğunda çevrilen eserlerin onda dokuzunun hikâye türünde oluşunu bir eksiklik olarak görür ve eleştirir. Çeviride çoğunlukla hikâyenin tercih edilmesini birkaç sebebe dayandırır. Bunlardan ilki gazete ve dergilere rağbeti arttırması sonucu gazete ve dergi sayfalarında hikâye çevirilerine büyük bir yer ayrılması, diğeri basım evlerinin yine satış kaygısıyla daha çok rağbet gören hikâye çevirilerini yayımlamak istemesi bir diğeri ise hikâye çevirisinde çevirmenin herhangi bir uzmanlık bilgisi gerekmeden iki dili de bilmesinin çeviriyi yapabilmek için yeterli olmasıdır. Halit Ziya’nın eleştirisi hikâye çevirilerinin sayıca fazlalığına kıyasla az sayıda bilimsel eserin çevriliyor oluşudur.

Tespit ettiği sorunlara getirdiği eleştirilerin yanında iyi ve güzel gelişmelere de mutlaka yer veren Halit Ziya, tercüme konusunda çok kıymetli bulduğu başarılı şahsi teşebbüslerden bahseder. Başta Vakıf Matbaası’nın ve Hilmi Kütüphanesi’nin adını tercüme faaliyetlerine verdikleri emekten dolayı anar. Halit Ziya özellikle Falih Rıfkı’nın kaleme aldığı makalelerle tercüme üzerine fikirlerini insanlara ulaştırmak istemesini, *Ulus* gazetesini bu yolda eserleri yayımlamak üzere kullanmasını, mütercim Nasuhi Baydar’la iş birliği içinde olması

sonrasında kendini, somut olarak değerli eserlerin başarılı bir şekilde tercüme edilmesiyle ve önce tefrika sonra kitap olarak basılmasıyla gösterdiğini anlatır.

Halit Ziya Türkiye'deki tercüme faaliyetlerine tam anlamıyla hâkim olamamaktan şikâyetçidir. “Neşriyat âleminde cereyan eden şeylere hiç vâkıf değiliz. Hemen her işte olduğu gibi matbuat âleminde de öyle teşkilattan mahrum bir haldeyiz ki ne yazılıyor, ne çıkıyor, hele ne tercüme ediliyor, bunu sırasıyla, günü gününe takip etmek imkânı yoktur” (s. 64) sözleriyle tercüme edilen eserlerin varlığı konusunda tam olarak bilgi sahibi olamamanın verdiği sıkıntıyı belirtir. Sanatçı, bahsi geçen durumu anlatan, bizzat şahit olduğu iki olayı anlatır. Bu olaylar bir mütercimim çevirmek için seçtiği eserlerin bir başkası tarafından ya daha önce çevrildiğine ya da çevrilmekte olduğuna dair bilgileri tesadüfen öğrenilmiş olmasına dairdir. Tesadüfen öğrenilir çünkü çevrilen eserleri sıralayan bir liste mevcut değildir. Çevrilmiş ya da çevrilmekte olan eserlerin hangileri olduğunu bulabilmek bu geniş alanda pek mümkün görünmemektedir (s. 64-65). Halit Ziya bu belirsizlikten duyduğu sıkıntıyı dile getirir. “Genç olsaydım da karışık işlere girişecek kadar kendimde bir güç bulsaydım şu işi başarmaya savaşırdım: Bizde en aşağı elli altmış yıldan beri yabancı dillerden ne eserler çevrilmiş, kimler tarafından yapılmış ve basılmış, bunlardan bugünün nesli tarafından hala okunup tanınmaya değer hangileridir, bunları arar bulur ve meraklılara bir armağan olarak verirdim” (s. 139) sözlerinin ardından Türkçeye tercüme edilen eserlerin bir fihristinin olmayışının okurlara ve tercümanlara verdiği zarara değinir. Halit Ziya, defalarca üzerinde durduğu bu meselede “memleketin irfan ihtiyacına göre mantikî bir usul takip edilmemekte” olduğunu bir de çevrilecek eserlerin seçilme sebebi bağlamında değerlendirir. Sanatçının tespitine göre Batı edebiyatından çevrilmek üzere tercih edilen eserler çoğunlukla yeni eserlerdir. Normal koşullarda bir sakınca görülmeyen durumu Türk kütüphanesini çeviri eserler bakımından göz önünde

bulundurduğunda “Öyle zannediyorum ki Türk kütüphanesi için yeni ve eski diye ayrılacak bir tasnif yoktur. Garp edebiyatında mühim bir yer tutmuş olan her eser Türk için yeni demektir ve onu Türkçeye çevirme Türk kütüphanesinin bir boşluğunu doldurmak için bir vazifedir” (s. 448) sözleriyle değerlendirir. Halit Ziya hükmünü daha açık anlatabilmek adına Türkçeye Batı dillerinden yapılan çeviri eserleri örneklendirir. Sanatçının yazılarını kaleme aldığı dönemdeki yazınsal hareketlilik üzerinden verdiği örneklerle Andre Gide'in eserinin birkaç kez Türkçeye çevrilmiş olmasına karşılık Flaubert'in önemli eserlerinin ya kısa bir vakit önce çevrilmiş olması ya da henüz çevrilmemiş olmasını; Goncourt Kardeşler'den ve İngiliz yazınından yeteri kadar eser tercümesinin bulunmamasını eleştirir. Sadece durumu tespit etmekle kalmayıp sorunun çözümüne dair de öneride bulunan sanatçı hem çevirmenlerin hem de yayınevlerinin tercüme faaliyetlerini bir düzene koyabilmek adına atabilecekleri adımlara işaret eder.

“Öyle zannediyorum ki tercüme işleriyle meşgul olan mühim kitabevleri aralarında bir uzlaşma, vukuf erbabından teşekkül edecek bir heyet vücuda getirselere ve bu heyet tarafından tensip ve tavsiye olunacak eserleri tespit ederek aralarında paylaşılsalar, seçecekleri mütercimlere tevdi etseler -kendilerince ayrıca intihap ettikleri kitaplar için serbest kalmak üzere- bu işe daha makul bir cereyan vermiş olmazlar mı?” (s. 449)

Sanatçının bir başka önemli tespiti de çevrilen eserlerin çoğunlukla aynı kaynak dilden, Fransızcadan seçiliyor oluşudur. Batı edebiyatı söz konusu olduğunda neden sadece Fransa'nın akla geldiğini sorgular. Özellikle roman türünde Alman, İtalyan, Rus, İspanyol, İngiliz edebiyatında üretilen eserlerin Türkiye'de yeteri kadar bilinmeyişi şaşırır. Bir taraftan bu edebiyatların dillerini yeteri kadar bilen olmadığı için bu durumu normal bulur. Fakat fazlasıyla güçlü olan İngiliz romanının da Türkçeye çok az sayıda çevrilmiş olması bu kabulünü de sorgulamasına neden olur. Sanatçıya göre İngilizceyi çok iyi bilenler

olmasına rağmen ya bu kişilerin edebiyatla bir ilgileri yoktur ya da Türkçe bilgileri çok zayıftır (s. 65).

Tercümenin telif eser üretmekten daha zor olduğunu dile getirirken geçmişte şahit olduğu bir olaydan hareketle bunu örneklendirir. Eğer iyi bir tercüme yapılmazsa başa iş açabileceğini kurumları zor durumda bırakabileceği uyarısında bulunur. Tercümenin zorluğunu iyi bilen insanların “sıhhat ve mutabakat kayıtlarına tâbi bir terceme lüzumu” karşısında kaygı duyduklarını söyleyerek kendisinin de itiraflıyla tercüme karşısında telif eser vermeyi daha kolay bulduğu görülür. “Beş on istisnayı zikretmeye lüzum görmeyerek” diyerek pek çok alan sayar, bu alanlarda yeterli eser tercümesinin olmadığını söyler.

4. Tercüme Eserler Hakkında Yorumları

Halit Ziya kendisi de Türkçeye çok sayıda eser tercüme eden bir yazar, bir tercüman olarak kendi tercüme anlayışı doğrultusunda tercüme edilen eserler hakkında bazı yorumlarda bulunur. Tercüme yapmak kadar kıymetli olan bu tavır tercüme faaliyetlerini teşvik etmek ve yapılan tercümelerin eksiklerini ya da iyi yönlerini değerlendirmek olarak okurlara sunulur. Değerlendirmeler yol gösterici olduğu gibi tercüme konusunda yürütülen çalışmalara da kaynaklık edecek bilgileri içerir.

Halit Ziya, tercüme dolayısıyla ismini andığı isimlerden biri olan Bilecik valisi Ali Kemali Bey'in *Terceme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Ait Bazı Numuneler* başlıklı eserini hem tanıtır hem de içindeki parçaların nasıl tercümeler olduğunu inceleyerek eserle ilgili bazı yorumlarda bulunur. Halit Ziya'ya göre bu eser dersi ve eğlenceyi bir arada barındırmaktadır. Ali Kemali Bey, Fransızcadan tercüme edilmiş çok sayıda parçayı toplayıp bu topladığı parçaların asıllarını da esere yerleştirmiştir. Halit Ziya, “Bu suretle bize topluca olarak muhtelif usullere tevfikan yapılmış tercümeleri metinleriyle beraber karşılaştırarak ders olacak bir eğlence bulmak fırsatını vermiştir” (s. 50)

diyerek buradaki tercümelerde dikkatini çeken meselelere değinir. Ali Kemali Bey'in seçtiği parçaların içinde kaynak metne sadık kalmayan çevirilere çok nadir olarak rastlandığını söyler, bunu da çok iyi tercümanlardan parçalar seçmiş olmasına bağlar. Fakat asıl dikkatini çeken ve üzerinde durmak istediği konu manzum eserlerin nazım ile tercümesinin sakıncalıdır. Bahsi geçen eserde manzum parçaların çevirilerini Rezaizade, Muallim Naci, Tefvik Fikret, Ebubekir Hazım, Halil Nihat, Abdullah Cevdet gibi usta kalemlerin elinden de çıkmış olsa “aslının her suretle sadık ve aynı kıymeti haiz birer nüshası olarak değil, asıllarından mülhem fakat münhasıran kendilerine mahsus bir güzellikle güzel eserler mahiyetinde” (s. 52) kabul ettiğini söyleyerek çevirilerdeki aksaklığa işaret eder. Diğer bir taraftan manzum eserlerin çevirisinde karşılaşılabilecek aksaklıkların yanında mensur eserlerin çevirisinde de birtakım sakıncaların olabileceğine eser örneklerinden hareketle değinir. Halit Ziya, mensur eserlerin çevirisinde süsleme, yorumlama ve açıklama yoluyla çevrilen eserin aslına sadık kalınmadığı tespitinde bulunur. Bu bağlamda Yusuf Kâmil Paşa'nın *Şefikname*'nin üslubunu taklit ederek kaleme aldığı *Telemak* tercümesinin, tercüme usulleri içinde reddedilen bir örnek olarak yer aldığını; Ahmet Vefik Paşa'nın *Telemak* tercümesinin ise metnin aslında olmayan fakat çeviride açıklama yapmak üzere yazılan ilavelerin de çeviriye gereksiz bir külfet olduğunu söyleyerek mensur çevirilerde karşılaşılabilecek kusurlara örnek vermiş olur.

“Ahmet Vefik Paşa'nın gene o eserden yaptığı aynen tercümede bile bu tefsir ve tavzih kastıyla yapılmış ilavelere tesadüf olunuyor. Mesela: “Adaya vusulümde havayı latif hissettim ki, vücudu gevşek ve tembel etmesiyle beraber, tab'a şenlik ve neşat-ı mizacı ilka eylerdi. Sahra bittabi mümbit ve ferahfeza olduğu halde, halk çalışmanın ziyade düşmanı olduğundan nâsi, hemen serbeser hâli ve metruk kaldığını ânide müşahede ettim.

Aslına tamamen sadık olmakla beraber mütercim bu cümlede “vücudu gevşek ve tembel etmesiyle beraber”, “serbeser”, “ziyade”, “ânide” ilvelerini manaya bir fayda zammettiğinden değil, belki sadece Türkçe

ibarede bir ahenk temini maksadıyla sokuşturmaya lüzum görmüştür. Hemen bütün eserde böylece devam eden bu ilaveler elbette metne karşı bir hıyanet değil, fakat bilüzum bir külfettir.” (s. 53)

Türkçeye çok sayıda çevirisiyle büyük katkı sağlayan isimlerden Haydar Rifat Bey'in de çevirdiği Turgenyev'in romanı *Duman*'ı da bu bakımdan değerlendirir. Çeviriyi aslı ile karşılaştırdığında bazı ifadelerin fazla görülerek çıkarıldığını tespit eder. Karşılaştığı örnek dolayısıyla vardığı yargı "yapılan tercümelerde harfiyen olmasına dikkat edilmekle beraber ekseriyet üzere tercümeyle anlaşılabilir vuzuha çıkarmak için bu neviden küçük ilavelere ihtiyaç vardır, yetişir ki bu ilavelerin ehemmiyet ve vüs'ati bize metnin manasından ziyade mütercimmin indî anlayışlarını ilave etmesin" (s. 53) olur.

Özellikle edebi çevirilerin niteliği üzerinde daha ayrıntılı düşünen Halit Ziya, Ali Kemali Bey'in eserine aldığı çeviri parçaların içinde *Manon Lescaut* çevirisi hakkında da fikirlerini belirtir. Çevirisinin başka eserlere nispeten daha kolay gördüğü bu eserin çevirisinde de aslını tam manasıyla yansıtmadığına dair sorunlar tespit eder ve edebi tercüme için "tercümenin bu tarzı edebi kıymeti haiz olmayan eserler için tecviz edilse bile, kıymet ve ehemmiyeti, nevi ve mahiyeti ancak edebiyat nokta-i nazarından dikkati câlib olan eserlerin tercümesinde mütercimmin bu çeşit değişikliklere müsaade etmemesini beklemek doğrudur" (s. 54) hükmünü verir.

Türkçeye çevrilmiş eserler hakkında zaman zaman değerlendirmelerde bulunan Halit Ziya, Fransızca'da çok titizlenerek eserlerini kaleme alan Flaubert'den Türkçeye yapılacak eser çevirilerine -çeviri esnasında kaynak dildeki esere sadık kalınıp kalınmadığı konusunda- kuşkuyla yaklaşır. İsmail Hakkı Alişan gibi tecrübeli ve başarılı bir tercüman tarafından çevrilen *Salammbo* romanının çevirisi üzerinde ayrıntılı olarak durur. Fransız edebiyatının en yüce örneklerinden biri olarak nitelediği bu eseri, İsmail Hakkı Alişan'ın çok başarılı bir şekilde Türkçeye çevirmiş olduğuna ve İsmail Hakkı'nın

“mümkün olabilen her şeyi yapmış ve bugün ölmez eseri daha güzeline, daha iyisine intizar etmek hakkına hiç kimsenin mâlik olamayacağı bir şekilde Türklere armağan ettiğine” karar verir. Halit Ziya'nın bu yargıya nasıl vardığını gösteren tercümeleri değerlendirme biçimine dair kurduğu cümleleri de ayrıca değerlidir. “Eserin şu Türkçesini baştan başa süzdüm; birçok yerlerini, dalarak, sırasıyla okudum; bir aralık da yalnız Türkçe şeklinde memnun kalmakla iktifa etmeyerek bir de aslına karşı sadakat denemesine giriştim. Kütüphanemden eserin aslını alarak gelişigüzel bir tarafını açtım.” (s. 69) cümlelerinin ardından karşılaştırma yaptığı kısmı yazısına da alır. Başarılı bulduğu Türkçe çeviriden paylaştığı örnek parçada unutulmuş bir sıfat olduğunu tespit etse de bunu önemsiz bir ayrıntı olarak görür.

“Bir çevirmenin tam bir uygunluktan ayrılmamak üzere bir yandan da çevrilen dilin her türlü icaplarına uygunluğunu istemek, artık bizde en ziyade ihtiyaç olan bir işten vazgeçilsin, çevirme işine girişilmesin demek yahut Telemak tercümesi gibi süslü püslü şeyler, bu da olmazsa örnekleri pek çok görülen, belki Türkçe fakat aslından pek uzak başıboş çevirmeler istemek olur.” (s. 70)

Çoğu kez olduğu gibi üzerinde durduğu manzum eserlerin çevirisinde izlenecek yol meselesine de örnek bir eser aracılığıyla açıklık getirme yolunu seçer. J. Racine'in manzum trajedilerini Türkçeye mensur olarak çeviren H. Nazım'ın çevirisi odağında manzum eser tercümesi üzerine fikir yürütür. Bu çeviriye değerlendirirken H. Nazım'ın çevirinin başına Racine'in hayatı ve sanatı hakkında tanıtıcı bir yazıyı yerleştirmiş ve trajedileri Türkçeye mensur olarak çevirmiş olmasını çok başarılı bulur. Elbette çevirinin niteliğine dair hüküm vermeden önce asılları ile çeviriye karşılaştırmış olan Halit Ziya, örnek olarak verdiği bir parça ile çevirinin Türkçesinin güzelliğine dikkati çekmek istemiştir. “Bu nesir, inşad hususunda nazma ait müsaadeyi bulmamakla beraber, ki bu zaruridir, bir Türkçe nesir olmak itibarıyla en güzel bir örnektir. Onun cevherinde mevcut ahengi verecek olan da yüksek sesle okuyanın inşad sanatındaki kudretidir” (s. 75).

Tercümenin tercümesi de sanatçının üzerinde durduğu konulardan biridir. Tercüme edilecek eserin yazıldığı dilden değil de tercüme edildiği bir dilden çevirisinin yapılmasını tehlikeli olarak nitelese de bunun mecburi olarak seçildiği durumları da anlayışla karşıladığı görülür. İbrahim Hoyi'nin *Dünya Edebiyatından Hikâyeler* başlıklı serisi bu bağlamda adını andığı örnektir. Serinin ilki *Yarasa*'da Çekoslavakya'dan (Jean Nerud), Almanya'dan (Herrmann Sudermann), Amerika'dan (Edgar Allan Poe), Rusya'dan (Maksim Gorki), Brezilya'dan (Machado de Assis) ve Macaristan'dan (Karoly Kisfaludi, Frenc Molnar) yazarların hikâyeleri yer almaktadır. Halit Ziya, çeşitli dillerde yazılmış eserlerin asıllarından tercümesini bir kişiden beklemez ve Hoyi'nin de hikâyelerin hepsini İngilizce *Great Short Stories of the World* seçkisinden aldığını belirtir. Tercümenin tercümesine başvurmak durumunda kalan mütercimmin bir eserin aslına bağlı kalmak sorumluluğunun ise İngilizce seçkide olması gerektiğini düşünür (s. 143).

Halit Ziya öncelikle çevirisi yapılacak eserin türü ya da biçimi fark etmeksizin tespit ettiği çeviri sorunlarını açıklamak ve doğru bildiklerini paylaşmak üzere Türkçeye tercüme edilmiş eserler üzerinde durmuştur. Diğer yandan bunu yaparken de kaynak dilden erek dile geçişte yaşanan sorunları tespit edebilmek için eserin aslını ve tercümesini karşılaştırır. Tespit ettiği sorunları ise sadece açıklamakla kalmamış, açıklamaları örneklerle desteklemeyi tercih etmiştir.

Sonuç

Halit Ziya sanat hayatının olgunluk devresine denk gelen yıllarda kaleme aldığı *-Sanata Dair'*de toplanmış- yazılarında, çocukluğundan itibaren içli dışlı olduğu tercüme etkinliği ile ilgili fikirlerini, kabullerini, deneyimini, tespitlerini paylaşmıştır. Sanatçının tercümelerle ilgili fikirleri kendi üretim sahası içinde de belirgin olarak kendini göstermektedir. Batı edebiyatlarından okuduğu metinler kadar

kaleme aldığı tercüme ve tercüme etkinliğini ayrıntılı olarak irdelemesi, üzerine düşünmesi onun sanat yaşamında yakaladığı başarıya katkı sağlamıştır. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında tercüme ve uyarlama etkinliğinin konumuna Halit Ziya'nın tecrübeleri ve fikirleri doğrultusunda bakıldığında Türkçenin Batı ile tercüme aracılığıyla kurduğu bağın zaman içindeki değişimini izlemenin mümkün olduğu düşünülmektedir. Halit Ziya her ne kadar Cumhuriyet devrinde bu yazıları yazmış ve yayımlamış olsa da geniş bir zaman diliminde gelişen tercüme faaliyetlerini değerlendirmektedir. Üstelik bu yazılar sadece yapılan tercüme değil sanatçının, tercümenin kendisine dair de fikirlerinin nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini de okumanın mümkün olduğu kaynaklardır.

Halit Ziya, tercüme meselesine yer verdiği yazılarında soruları, tespitleri, eleştirileri, takdirleri, önerileriyle eleştirel bir yaklaşıma sahip olduğu görülür. Onun eleştirel bakışının ve yazılarının çıkış noktasını ise Servet-i Fünun neslinin tenkit anlayışı oluşturmaktadır. Sanatçının tercümelemlerle ilgili eleştirel yaklaşımı tek bir noktada toplanmış değildir, peşinden gittiği sorular ve sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Halit Ziya'nın ömrü boyunca süren çeviri faaliyetleri ile ilgisi sanatını beslediği gibi bu alandaki tecrübesinden hareketle paylaştığı fikirleriyle Türkçedeki çeviri faaliyetleri için bir kazançtır. Aynı zamanda verdiği bilgilerle de Türkiye'deki çeviri tarihine de önemli katkılar sunmaktadır.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Bay, Ö. (2013). *Fransız edebiyatından yapılan ilk edebi çeviriler üzerine analitik bir uygulama (1860-1900)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, S. (2107). *Türk tiyatrosunda uyarılama (1860-1923)*. Gece Kitaplığı Yayınları.
- Ercilasun, B. (1998). *Servet-i Fünun'da edebi tenkit*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, B. (2013a). Servet-i Fünun dergisi etrafında Halit Ziya'da tenkit. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit* içinde (269-282. ss.), Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, B. (2013b). Servet-i Fünun, "Diyorlar ki" ve Halit Ziya. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit* içinde (283-294. ss.), Dergâh Yayınları.
- Gariper, C. (2006). Halit Ziya'nın Rus edebiyatı hakkındaki değerlendirmeleri ve Rus edebiyatından yaptığı tercümeleler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (34), 59-70.
- Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Sanata dair*. (Haz. S. Ayhan, L. A. Çanaklı), Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk yıl*. (Haz. N. Ö. Akın), Özgür Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2010). *Halit Ziya Uşaklıgil*. Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (1950). Halit Ziya. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (143-147. ss.), V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kerman, Z. (1985). Halit Ziya Uşaklıgil ve Türk dili. *Türk Dili*, XLIX(399), 125-133.

Kerman, Z. (2012). Uşaklıgil, Halit Ziya. *İslam Ansiklopedisi* içinde (227-229. ss.), 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ülken, H. Z. (2011). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Turkish literature developed under the influence of the West, and it features ideas, discussions, and comments about the translation activity itself, in addition to translations of specific works. In the era of Servet-i Fünun, when the genre of literary criticism took hold, and certainly in its aftermath, writers, poets, and translators penned articles discussing what translation is, criticism of translation, and how translations should be undertaken.

Halit Ziya's ideas on translation have been very influential in the period when he lived and published his works because he both had an intimate knowledge of Western literature and was an experienced writer who translated both literary and scientific works into Turkish. Halit Ziya's interest in translation began in his teenage years and continued throughout his life. He has also penned a large number of articles about translation. Developing an interest in translation early in his career as a writer and continuing this interest throughout his life, Halit Ziya did not refrain from sharing his ideas about translation, translation activities, and his own translation efforts, either, particularly after he gained recognition with his art. Of the essays collected in Sanata Dair, those about translation are mostly featured in the first two volumes. In addition, some of the articles he has written about Western writers and poets, featured in the fourth volume of Sanata Dair, occasionally discuss translation issues. The ideas he expresses in these articles parallel those he defends in articles specifically focusing on translation. Based on his articles in Sanata Dair, what Halit Ziya's had to say about translation can be divided into three categories: general information about translation, his views on translation activities in Turkey, and comments about translations of specific works.

Being a practicing translator as well as a renowned artist who cares about issues of literature, language, and art, Halit Ziya pays close attention to main issues such as what path to follow when translating and the importance and benefits of translation, among others. He emphasizes and shares with readers basic facts concerning translation, which is born out of an effort to examine and draw conclusions about the meaning, functions, and methods of translation. In different articles, he shares general information about translation and his own assumptions as a translator.

In addition to focusing on what to pay attention to when translating from one language to another, Halit Ziya frequently discusses the state of translation activities in Turkey. He offers insights and criticism regarding translation activities in the country, and occasionally makes recommendations. Adopting a holistic approach to

translation, he makes observations regarding a rather large period of time, and comments on translations in different fields instead of focusing on a single field.

As a writer/translator who has translated a large number of books into Turkish, Halit Ziya comments on specific translations on the basis of his own approach to translation. This attitude, which is at least as valuable as the act of translation itself, encourages translation activities and discusses pluses and minuses of existing translations, sharing them with the readers. These evaluations can serve as a guide for practitioners, and contain useful information for later studies on translation. Halit Ziya adopts a critical approach in his articles on the issue of translation, offering questions, insights, criticism, praise, and recommendations. His critical perspective and articles, in turn, are informed by the Servet-i Fünun generation's overall position on criticism. The artist's critical approach to translation is not focused on a single point, and he pursues a variety of issues and questions. Halit Ziya's lifelong interest in translation nourished his art, and his ideas based on personal experience in the field constitute an important contribution to translations into Turkish. Moreover, he makes an important contribution to the history of translation in Turkey with the information he reports.